

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJOS
INFORMACIJOS IR KOMUNIKACIJOS DEPARTAMENTO
TYRIMŲ SKYRIUS

Gedimino pr. 53, 01109 Vilnius Tel.: (8 5) 239 6170 / 239 6185
El. p.: tyrimai@lrs.lt; info@lrs.lt; ikd@lrs.lt www.lrs.lt/info

Analitinė apžvalga
25/135

2025-11-26

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos reglamentavimas atskirose Europos valstybėse

Valstybės, užtikrindamos kiekvieno asmens galimybes tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus, garantuoja ir finansuoja nemokamos teisinės pagalbos teikimą. Visais atvejais yra vertinama tokios teisinės pagalbos prašančio asmens finansinė ir turtinė padėtis, kartu nustatant tam tikras išlygas.

Estijoje teismo nutarties, tyrimą atliekančio subjekto, prokuroro nutarimo pagrindu, valstybės garantuojamos ir finansuojamos teisinės pagalbos paslaugų teikėjus skiria Estijos advokatų asociacija. Latvijoje už valstybės užtikrinamos teisinės pagalbos teikimą yra atsakinga prie Teisingumo ministerijos veikianti Teismų administracija. Lenkijoje valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantis advokatas ar konsultuojantis teisininkas sudaro tokių teisinių paslaugų teikimo sutartį su apskrities valdžia. Norvegijoje teisinės pagalbos sistemą administruoja apskričių viršininkai ir teismai, Prancūzijoje – Teisingumo ministerija ir teismuose veikiantys teisinės pagalbos biurai, Švedijoje – Nacionalinė teismų administracija, Vokietijoje – kiekvienas teismas sprendžia savarankiškai.

Šiame darbe supažindinama su Estijos, Latvijos, Lenkijos, Norvegijos, Prancūzijos, Švedijos ir Vokietijos teisės aktais, reguliuojančiais teisinės pagalbos administravimo ir teikimo tvarką, sąlygas ir įkainių dydžius bei kompensuotinų išlaidų sumas.

Estija

Valstybės finansuojamos teisinės pagalbos įstatymas¹ nustato tokios pagalbos rūšis ir teikimo sąlygas (1 str.). Įstatymo tikslas – užtikrinti savalaikes ir pakankamas bei kompetentingas teisines paslaugas visiems asmenims (2 str.). Valstybės finansuojama teisinė pagalba reiškia teisinių paslaugų teikimą fiziniam ar juridiniam asmeniui valstybės sąskaita (4 str. 1 d.).

Įstatymo 4 straipsnio 3 dalyje pateikiamas vieningas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos rūšių sąrašas:

- 1) gynyba baudžiamajame procese;
- 2) atstovavimas baudžiamojo proceso ikiteisminėje ir teisminėje stadijoje;
- 3) gynyba administracinio nusižengimo bylos procese ne teismo tvarka ir teisme;
- 4) atstovavimas administracinėje byloje teisme;
- 5) atstovavimas civilinės bylos procese ir ginčų sprendimo ne teisme tvarka;
- 6) atstovavimas administraciniame procese;
- 7) atstovavimas vykdymo procese;
- 8) atstovavimas procese dėl įsiteisėjusio teismo sprendimo peržiūros;
- 9) teisinių dokumentų parengimas;
- 10) kitos teisinės konsultacijos ar atstovavimas.

¹ Riigi õigusabi seadus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/105072025018?leiaKehtiv>

Įstatymo 5 straipsnis „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikėjas“ nustato, kad valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikia advokatas (est. *advokaat*), vadovaudamasis Advokatūros įstatymu ir atsižvelgdamas į šio įstatymo ypatumus. Advokatų kontoros vadovas užtikrina, kad asmenims, kuriems reikia valstybės teisinės pagalbos, kontoros darbo metu būtų nemokamai teikiami paaiškinimai dėl šiame įstatyme nustatytos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos gavimo tvarkos ir sąlygų.

Dėl valstybės finansuojamos teisinės pagalbos suteikimo sprendžia teismas, gavęs atitinkamą asmens prašymą (priklausomai nuo teisės šakos, kurioje reikia valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, turi būti kreipiamasi į atitinkamos jurisdikcijos teismą) (9, 10 str.). Prašymo teikti nereikia, jei advokato dalyvavimas baudžiamajame procese yra būtinas pagal įstatymą (11 str.). Įtariamasis baudžiamajame procese, tais atvejais, kai įstatymas nereikalauja advokato dalyvavimo visuose proceso etapuose, gali teikti prašymą prokuratūrai ar tyrimą atliekančiam subjektui dėl valstybės finansuojamos teisinės pagalbos suteikimo (10 str. 4 d.).

Dėl valstybės finansuojamos teisinės pagalbos nukentėjusiam asmeniui suteikimo šio įstatymo 6 straipsnio 2² dalyje nurodytais atvejais (aprašyta žemiau tekste) sprendžia teismas, prokuroras ar tyrimą atliekantis subjektas (15 str. 3¹ d.).

Teismo nutarties, tyrimą atliekančio subjekto, prokuroro nutarimo pagrindu, valstybės finansuojamos teisinės pagalbos paslaugų teikėjus skiria Estijos advokatų asociacija (18 str. 1 d.).

Teisė į valstybės finansuojamą teisinę pagalbą priklauso nuo fizinio asmens finansinės padėties (6 str. 1 d.). Su vaiko išlaikymo klausimu susijusioje byloje vaikui suteikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba nepriklausomai nuo finansinės padėties (6 str. 2¹ d.). Įstatymas numato nuo asmens finansinės padėties nepriklausomą valstybės garantuojamų teisinių paslaugų teikimą įtariamiesiems ar kaltinamiesiems (fiziniams ar juridiniams asmenims) baudžiamosiose ar baudžiamųjų nusižengimų bylose, kai advokato dalyvavimas privalomas pagal įstatymą (jei asmuo neturi pasirinkęs savo advokato) (6 str. 2, 4 d.). Neatsižvelgiant į asmens finansinę padėtį valstybės finansuojama teisinė pagalba baudžiamajame procese suteikiama ribotą civilinį veiksnumą turintiems nukentėjusiems, jei šie yra nepilnamečiai, atskirti nuo šeimų, nelydimi nepilnamečiai (tarptautinės apsaugos užsieniečiams suteikimo įstatymo prasme) ar nustačius nepilnamečių ir jų atstovų pagal įstatymą interesų konfliktą (6 str. 2² d.). Nepriklausomai nuo asmens finansinės padėties valstybės garantuojama teisinė pagalba baudžiamajame procese teikiama ir Baudžiamojo kodekso 237 straipsnyje apibrėžto nusikaltimo (prekybos žmonėmis) aukoms (6 str. 2³ d.). Turinčiai teisę į pajamų mokesčių lengvatas ir nemokiai pelno nesiekiančiai asociacijai ar fondui valstybės finansuojama teisinė pagalba suteikiama sprendžiant ginčus aplinkosaugos ar vartotojų apsaugos srityse ar tais atvejais, kai ginami visuomenės interesai (6 str. 3 d.).

Valstybės finansuojama teisinė pagalba teikiama be įpareigojimo ją grąžinti arba įpareigojant grąžinti visą ar dalį sumos (8 str.).

Įstatymo pagrindu yra sukurta valstybės finansuojamos teisinės pagalbos informacijos sistema. Tai yra duomenų bazė, sudaranti dalį valstybės informacinės sistemos. Šios duomenų bazės tikslas – elektroniniu būdu valdyti teisinės paramos paslaugų teikėjų paskyrimo, mokėjimų duomenis, informaciją apie advokatų asociacijos narius, taip pat paspartinti valstybės finansuojamų teisinių paslaugų suteikimą, panaudoti duomenų bazės turinį statistikos analizėms (18¹ str.).

Advokatui, teikiančiam valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, mokamas atlygis, apskaičiuojamas pagal nustatytus įkainius, taip pat kompensuojamos tiesiogiai susijusios kelionių ir apgyvendinimo išlaidos (21 str. 1, 2 d.). Įstatymas nustato, kad valstybės finansuojamos teisinės pagalbos įkainiai ir apmokėjimo tvarka, įskaitant susijusių išlaidų kompensavimą, įtvirtinama įstatymo įgyvendinamajame teisės akte, atsižvelgiant į tam tikslui numatytą sumą iš valstybės biudžeto, prognozuojamą tokios pagalbos poreikį ir išklausius advokatų asociacijos tarybos nuomonę. Biudžetinių metų eigoje atsakingas ministras gali modifikuoti įkainių apskaičiavimo ir mokėjimo tvarką (21 str. 3 d.). Jei valstybės biudžetas nėra priimtas prieš prasidedant biudžetiniams metams, teisingumo ir skaitmenizacijos reikalų ministras kas mėnesį skiria advokatų asociacijai vieną dvylikąją dalį nuo praėjusių metų biudžete numatytų lėšų dydžio, kad tomis lėšomis būtų sumokama už valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą tol, kol priimamas biudžetas (21 str. 3² d.).

Tam, kad būtų apskaičiuotas konkrečiu atveju mokėtinas atlygis ir kompensacija, advokatas užpildo Advokatų asociacijos tarybos nustatytos formos (įprastai – elektroninio formato) paraišką, adresuojamą teismui, prokurorui ar tyrimo vykdymo subjektui, priėmusiems sprendimą suteikti valstybės finansuojamą teisinę pagalbą. Šioje paraiškoje advokatas nurodo ir pagrindžia laiko terminus ir įvykdytą darbą, įkainius, kompensuotinas išlaidas, kartu pateikdamas, jei reikia, įrodančius dokumentus. Atsakingo už sritį ministro nustatyta tvarka gali būti taikomi koeficientai, apskaičiuojant atlygio sumą. Teismas, prokuroras ar tyrimo vykdymo subjektas patikrina advokato užpildytoje formoje nurodytų duomenų pakankumą ir pagrįstumo tinkamumą ir, remiantis paraiška, nustato pateisinamą įvykdyto darbo apimtį, skirtą laiką ir mokėtiną atlygį bei kompensaciją (22 str.). Advokatui priklausančio atlygio ir kompensacijos mokėjimą vykdo Advokatų asociacija (24 str. 1 d.). Valstybės garantuojama teisinė pagalba finansuojama tam tikslui skirtomis valstybės biudžeto lėšomis. Įstatymas įpareigoja valstybę užtikrinti pakankamą lėšų skyrimą valstybės finansuojamai teisinei pagalbai teikti. Advokatų asociacija užtikrina, kad paminėtai teisinei pagalbai skirtos lėšos būtų laikomos atskirai nuo kitų asociacijos piniginių išteklių (30 str.).

Įstatymo įgyvendinamasis teisės aktas nustato valstybės finansuojamos teisinės pagalbos suteikimui ir advokato atlygio apskaičiavimui reikalingų dokumentų formų pateikimo, naudojantis elektronine valstybės teisinės pagalbos informacijos sistema ar kitomis ryšio priemonėmis, tvarką, taip pat prieigos prie paminėtos sistemos tvarką².

Kitame atskirame įstatymo įgyvendinamajame teisės akte yra įtvirtinti valstybės finansuojamos teisinės pagalbos įkainiai ir kompensuojami tiesiogiai susijusių išlaidų dydžiai³. Minimalus įkainis nustatytas pusės valandos laiko terminui. Nustatytais atvejais, atlygio apskaičiavimui panaudojami protokolų ar kiti reikalingi duomenys. Apibrėžta, kada pertraukų ar laukimo, ar pasirengimo posėdžiui laikas įtraukiamas į atlygintiną laiką. Teikiant teisinę pagalbą dviem ar daugiau asmenų tame pačiame teisiniame procese, atlygis atitinkamai bendrinamas. Esant pagrįstai būtinybei teisinių paslaugų teikėjui apsistoti užsienio šalyje, papildomai mokama po 60 EUR / dieną. Jei teisinės pagalbos paslaugų teikėjo įmonė yra registruota kaip PVM mokėtoja, tai prie atlygio pridedama atitinkama PVM mokesčio suma. Teisės akte įtvirtinta galimybė, esant pagrįstam advokato prašymui, teismo, tyrimą atliekančio subjekto ar prokuroro sprendimu padidinti nustatytą įmokos limitą iki 500 procentų, jei teisinės pagalbos teikimas buvo padidinto intensyvumo darbas. Advokatų asociacijos kancleris, nepavykus įprasta tvarka surasti teisinės pagalbos teikėjo, gali nustatyti vienkartinį 1,5–2 koeficientą, taikytiną įkainiui, kad būtų užtikrintas nepertraukiamas teisinės pagalbos teikimas. Už darbą nakties metu, savaitgaliais ir švenčių dienomis, įkainis didinamas 50 procentų. Tuo atveju, kai teisinė pagalba baudžiamajame procese teikiama nukentėjusiam riboto civilinio veiksnio asmeniui, kaip tai nurodyta Baudžiamojo proceso kodekso 41 straipsnio 3¹ dalyje, ar nepilnamečiui civilinėje byloje, teismui paskyrus atstovą Civilinio proceso kodekso 219 straipsnio 2 dalies pagrindu, įkainiui taikomas 1,5 dydžio koeficientas.

Už valstybės finansuojamos teisinės pagalbos teikimą ikiteisminiame ir teisminiame baudžiamajame procese nustatytas minimalus įkainis yra 36 EUR / 30 min., tačiau skiriasi maksimali atlygio riba, priklausomai nuo paslaugos apimties ir sudėtingumo. Pavyzdžiui, už pusvalandį teisinės pagalbos ikiteisminėje stadijoje gali būti iš viso sumokėta ne daugiau kaip 108 EUR už proceso veiksmą. Teisinei pagalbai, teiktai vienos teisminės instancijos remuose, nustatytos tokios maksimalios sumos kaip 144 EUR ir 432 EUR, priklausomai nuo paslaugos apimties ir sudėtingumo. Už teisinės pagalbos teikimą dviem ir daugiau asmenų vienoje byloje (nedalyvaujant teismo posėdžiuose), įkainis didinamas 50 procentų už kiekvieną asmenį. Baudžiamajame procese apeliacinių ar susijusių su nuosprendžio vykdymu dokumentų parengimo teisinei pagalbai maksimali atlygio suma nustatyta 216 EUR.

Minimalus įkainis už ikiteisminio ir teisminio proceso metu teikiamą teisinę pagalbą nukentėjusiam yra 36 EUR / 30 min., o maksimali galima atlygio suma skiriasi, priklausomai nuo

² Riigi õigusabi osutaja määramiseks taotluse esitamise ning e-toimiku süsteemi kaudu riigi õigusabi tasu ja kulude kindlaksmääramiseks dokumentide esitamise kord: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052014022?leiaKehtiv>

³ Advokaadile riigi õigusabi tasu maksmise ja kulude hüvitamise kord: <https://www.riigiteataja.ee/akt/103022023052?leiaKehtiv>

paslaugos apimties ir sudėtingumo. Pavyzdžiui, tokios maksimalios ribos ikiteisminėje stadijoje yra 108 EUR, 144 EUR, 432 EUR.

Teikiant teisinę pagalbą baudžiamojo nusižengimo nagrinėjimo neteisminiame ir teisminiame procese, nustatytas minimalus įkainis yra 36 EUR / 30 min., o maksimalus galimas užmokestis – 108 EUR, 432 EUR – priklauso nuo paslaugos apimties ir sudėtingumo.

Už teisinę pagalbą civiliniame teisminiame procese ir ikiteisminiame etape, nustatytas minimalus įkainis yra 36 EUR / 30 min., o maksimalios galimos atlygio sumos skiriasi – 360 EUR, 504 EUR, 576 EUR, 720 EUR, priklausomai nuo paslaugos apimties ir sudėtingumo. Kai teisinę pagalbą teikiama daugiau kaip vienam asmeniui toje pačioje civilinėje byloje, už kiekvieną papildomą asmenį pridedamas 25 procentų įkainio dalies dydis.

Teikiant valstybės finansuojamą teisinę pagalbą administracinės teisės klausimais, tame tarpe administraciniame teisminiame procese, nustatytas 39 EUR / 30 min. įkainis. Kai teisinę pagalbą tuo pačiu klausimu teikiama dviem ir daugiau asmenų, už kiekvieną papildomą pridedamas 25 procentų įkainio dalies dydis.

Už teismo sprendimo pateikimą ir išaiškinimą nepilnamečiui nustatytas 30 EUR įkainis.

Jei teisinės pagalbos paslaugos teikimo vieta yra nutolusi daugiau kaip 40 km nuo tokios paslaugos teikėjo darbo vietos, papildomai atlyginama už kelionės laiką, tai susiejant su atstumu:

- 1) 41–50 km – 15 EUR;
- 2) 51–100 km – 20 EUR;
- 3) 101–150 km – 25 EUR;
- 4) 151–200 km – 30 EUR;
- 5) virš 201 km – 35 EUR.

Teisės aktas taip pat nustato kompensuotinų kelionės ir apgyvendinimo išlaidų įkainius. Kompensuojama tik už tiesiogiai su teisinės pagalbos teikimu susijusias išlaidas. Naudojant privačią transporto priemonę, atlyginama 0,30 EUR / km. Prašant didesnės kompensacijos, turi būti pateikti tokį prašymą pagrindžiantys įrodomieji dokumentai. Nekompensuojamos kelionės ir apgyvendinimo išlaidos, jei teisinę pagalbą teikiama tame pačiame mieste ar savivaldybėje, kur yra teisinės pagalbos teikėjo darbo vieta. Teisės aktas numato ir vertėjo paslaugų, būtinų teisinės pagalbos eigoje, kompensavimą, dėl kurio sumos, teisinės pagalbos teikėjui pateikus atitinkamą paraišką, sprendžia teismas, tyrimą atliekantis subjektas ar prokuroras.

Paminėtina, kad valstybės finansuojamos teisinės pagalbos įkainius Teisingumo ministerija, apsvarsčiusi ir atsižvelgusi į Advokatų asociacijos pasiūlymus, 2023 m. padidino maždaug trečdaliu, tam tikslui papildomai skirdama 1,45 mln. EUR. Tiesiogiai su teisinės pagalbos teikimu susijusių išlaidų automobiliui kompensavimas padidėjo 50 procentų⁴. Estijos advokatų asociacijos pirmininkė Imbi Jürgen 2022 m. interviu spaudai pabrėžė, kad valstybės skiriamas atlygis už teisinės pagalbos paslaugas yra tris kartus mažesnis už rinkos kainas ir dėl to kai kurie teisininkai pasitraukia iš valstybės teisinės pagalbos sistemos⁵. Estijos Aukščiausiasis Teismas 2022 m. pažymėjo, kad dėl esamų valstybės teisinės pagalbos įkainių tvarus tokios pagalbos užtikrinimas gali tapti problemišku⁶.

Latvija

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas⁷ reglamentuoja tokios pagalbos suteikimo fiziniams asmenims tvarką ir sąlygas. Teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą turi Latvijos pilietybę turintys ir neturintys asmenys bei asmenys be pilietybės, kitų Europos Sąjungos

⁴ Fees for lawyers providing state legal aid to rise by up to 30 percent. *ERR News*, 2023:

<https://news.err.ee/1608871550/fees-for-lawyers-providing-state-legal-aid-to-rise-by-up-to-30-percent>

⁵ Anne Raiste. Bar association: Estonia buying legal aid three times under market price. *ERR News*, 2022:

<https://news.err.ee/1608785593/bar-association-estonia-buying-legal-aid-three-times-under-market-price>

⁶ Top court: underfunding legal aid may risk protection of fundamental rights. *ERR News*, 2022:

<https://news.err.ee/1608780967/top-court-underfunding-legal-aid-may-risk-protection-of-fundamental-rights>

⁷ *Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums*:

<https://likumi.lv/ta/id/104831-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-likums>

(toliau – ES) valstybių pilietybes turintys asmenys, teisėtai gyvenantys Latvijoje, trečiųjų šalių (ne ES) piliečiai, tarp jų pabėgėliai, teisėtai gyvenantys Latvijoje ir turintys nuolatinį leidimą gyventi šalies teritorijoje, taip pat prieglobsčio prašytojai ir turintys teisę į valstybės teikiamą teisinę pagalbą tarptautinių sutarčių pagrindu, asmenys, gyvenantys kitose ES valstybėse narėse, kai teisminis procesas turi tarptautinių elementų, Imigracijos įstatymo tvarka grąžinami užsieniečiai (3 str. 1 d.). Išvardintiems fiziniams asmenims, išskyrus prieglobsčio prašytojus, grąžinamus užsieniečius ir besinaudojančius teise į tokią pagalbą tarptautinių sutarčių pagrindu ir byloje esant tarptautinių elementų, yra taikomas sunkios finansinės padėties ir turto ribos kriterijus (3 str. 2 d.).

Valstybės garantuojama teisinė pagalba teikiama sprendžiant ginčus neteisminiu būdu ir teismuose (5 str. 1 d.). Asmenims, turintiems teisę į tokią pagalbą (teisinį konsultavimą, atstovavimą, gynybą byloje), ši užtikrinama Konstitucinio Teismo, civiliniuose, turinčiuose tarptautinį elementą, administraciniuose ir baudžiamuosiuose procesuose (9, 10, 14¹, 15, 17 str.). Įstatyme reikšmingas dėmesys skirtas ir tarptautinį elementą turintiems teisinių ginčų sprendimo atvejams, susijusiems su vaikų globos klausimu (14⁶).

Už valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą yra atsakinga prie Teisingumo ministerijos veikianti Teismų administracija (lat. *Tiesu administrācija*) (7 str.). Pastaroji su teisinės pagalbos paslaugų teikėjais sudaro sutartis iki trejų metų terminui (29 str. 1, 3 d.). Sutartyje yra įvardijami ją sudarę subjektai, nurodoma teisinių paslaugų teikėjo kompetencija ir kokioje teisės šakoje specializuojamasi, nustatomos pareigos ir atsakomybė, atsiskaitymo už paslaugas tvarka, sutarties galiojimo terminas, kitos esminės sąlygos, esant reikalui (29 str. 2 d.).

Teismų administracija gali sudaryti sutartis dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo su šiais teikėjais: advokatais, notariais, antstoliais, valstybės pripažįstamomis aukštojo mokslo įstaigomis (bent 5 metus vykdančiomis akredituotą studijų programas, suteikiančias teisininko kvalifikaciją ir turinčiomis teisės mokslų daktaro vadovaujamą teisinės pagalbos padalinį), taip pat veiksniais fiziniams asmenims, atitinkančiais nustatytas sąlygas (baigusiais akredituotą teisės mokslų studijų programą aukštojoje mokykloje ir turinčiais bent 5 metų darbo patirtį pagal specialybę, mokančiais valstybinę kalbą, nepriekaištingos reputacijos), Asociacijų ir fondų registre įregistruotomis asociacijomis ar fondais (bent 5 metus vykdančiais teisinės pagalbos veiklą, turinčiais šiame straipsnyje paminėtų kvalifikacijų darbuotojus, neturinčiais išskolinimų valstybei, nepradėjusiais likvidavimo ar bankroto procedūrų, neturėjusiais problemų dėl neteisėtos veiklos) (30 str. 1 d.).

Subjektas, pageidaujantis sudaryti sutartį su Teismų administracija dėl valstybės užtikrinamų teisinių paslaugų teikimo, turi pateikti atitinkamą prašymą kartu su reikalaujamais dokumentais. Teismų administracija įvertina paraiškos pateikėjo tinkamumą ir per vieną mėnesį nuo paraiškos pateikimo dienos priima sprendimą dėl sutarties sudarymo ar nesudarymo. Teismų administracijos sprendimas gali būti ginčijamas įstatymo nustatyta tvarka (31 str.).

Asmuo, kuriam reikia teisinės pagalbos, turi pateikti Teismų administracijai prašymą dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo (22 str. 5 d.). Teismų administracija per 21 dieną (ar 14 dienų, kai tai susiję su vaiko teisėmis) įvertina prašymo pagrįstumą ir priima sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo ar nesuteikimo (23 str. 1 d.). Sprendimas dėl teisinės pagalbos suteikimo arba atsisakymo ją suteikti yra administracinis aktas (23 str. 5 d.). Paminėtina išlyga, kad kitoks laiko terminas – vieno mėnesio – yra nustatytas tais atvejais, kai teisinės pagalbos teikėjas turi būti advokatas (*advokāts*), o teisinės pagalbos gavėjas turi sumokėti nustatytą priemoką, kad gautų šios rūšies paslaugą (23¹ str.). Teismų administracija, priėmusi sprendimą suteikti asmeniui teisinę pagalbą, paskiria ir šios pagalbos teikėją konkrečiam atvejui (33 str. 1 d.).

Asmuo gali apskūsti Teismų administracijos sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo arba atsisakymo ją suteikti Administracinio proceso įstatyme nustatyta tvarka (26 str. 1 d.).

Teismų administracija yra atsakinga už valstybės informacinės sistemos – Teisinės pagalbos registro – sukūrimą ir priežiūrą (28 str. 1 d.). Šiame registre kaupiama informacija apie teisinės pagalbos teikėjus, gavėjus, priimtus sprendimus ir su pagalba susijusias finansines operacijas⁸.

⁸ Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības reģistru:

<https://likumi.lv/ta/id/127820-noteikumi-par-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-registru>

Be to, Teismu administrācija sudaro ir kas ceturkt atnaujina prieglobscio prasytojams ir is salies issiuncjamiems uz sienieciams valstybes garantuojamos teisinės pagalbos teikēju sarsaą, kuri pateikia Valstybes sienos apsaugos tarnybai (33¹ str.).

Valstybes garantuojama teisine pagalba finansuojama valstybes biudžeto lėšomis, skirtomis šiam tikslui (5 str. 4 d.).

Pagal įstatymo įgyvendinamąjį teisės aktą, detalai nustatantį įkainius ir kompensuojamas išlaidas bei mokėjimo tvarką, yra nurodomi laiko terminai ir pagal juos mokamos sumos eurai arba sumos už užduotį⁹. Už teisinės konsultacijas, susijusias su Konstitucinio Teismo, civilinių, taip pat turinčių tarptautinį elementą bei administracinių bylų procesais, įkainis nurodomas už visą valandą. Už teisinę pagalbą teismo posėdžiuose, vykstant Konstitucinio Teismo, civilinių, taip pat tarptautinį elementą turinčių bylų bei administracinių ir baudžiamųjų bylų procesams, įkainis nurodomas už 30 minučių. Jei teisinės pagalbos paslaugų teikėjas yra registruotas kaip PVM mokėtojas, tai prie teisės akte nustatytų įkainių pridedamas PVM dydis, nustatytas atitinkamame įstatyme. Kai kurioms su teisinės pagalbos teikimu susijusioms kompensuojamoms išlaidoms netaikomos apmokestinimą ar įmokas nustatančios asmens pajamų mokesčio ir socialinio draudimo įstatymų nuostatos.

Už teisinę pagalbą Konstitucinio Teismo procese nustatyti tokie įkainiai kaip 40 EUR už valandą teisinės konsultacijos (ne daugiau 5 valandų vienoje byloje), 140 EUR už susipažinimą su pirmine medžiaga ir, pavyzdžiui, teismų praktikos, tarptautinių organizacijų informacijos, išsiaiškinimą, kai padaroma išvada dėl teisinės pagalbos nebūtinumo, 400 EUR už konstitucinio skundo parengimą, įskaitant susipažinimą su atitinkamu klausimu ir, pavyzdžiui, teismų praktikos, tarptautinių organizacijų informacijos išsiaiškinimu (ne daugiau kaip 3 dokumentų vienos bylos metu). Už konstitucinio skundo papildymo parengimą – 80 EUR (ne daugiau kaip 3 dokumentų vienos bylos metu), už nuomonės parengimą rašytiniame procese – 200 EUR (ne daugiau kaip 3 dokumentų vienos bylos metu), už susipažinimą su vienu tomu bylos medžiagos – 40 EUR, už teisinę pagalbą teismo posėdžio metu – 80 EUR / val. Valstybė apmoka ne daugiau kaip 40 valandų teisinės pagalbos vienoje byloje.

Už teisinę pagalbą, suteiktą vienam asmeniui civilinėje, administracinėje, tarptautinį elementą turinčioje byloje, nustatyti tokie įkainiai kaip 30 EUR už valandą teisinės konsultacijos (ne daugiau kaip 7 valandų vienoje byloje), 70 EUR už ieškinio parengimą, 120 EUR už apeliacijos parengimą, 140 EUR už kasacinio skundo parengimą, 35 EUR už teisinių žinių reikalaujančių kai kurių dokumentų, reikalingų bylos sprendimui, parengimą, 40 EUR už valandą teisinės pagalbos teismo posėdyje, 20 EUR už susipažinimą su vienu tomu bylos medžiagos vienos instancijos teismo proceso rėmuose. Valstybė apmoka ne daugiau kaip 40 valandų teisinės pagalbos vieną bylą nagrinėjančiuose teismo posėdžiuose. Rengiamų dokumentų skaičius ribojamas iki 5 vienoje byloje. Išlygos leidžiamos tais atvejais, kai būtinas pakankamas žmogaus teisių užtikrinimas. Teisinių paslaugų teikėjui valandinis įkainis dvigubinamas, jei teisinė pagalba susijusi su imigracijos ar prieglobsčio įstatymų reguliuojamais atvejais, taip pat vykstant į teisinių paslaugų gavėjo buvimo vietą (pavyzdžiui, sveikatos priežiūros įstaigą, užsieniečių sulaikymo centrą), jei šis negali dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių (pavyzdžiui, sveikatos būklės) pats atvykti pas teisinių paslaugų teikėją. Tuo atveju, kai teisinė pagalba teismo posėdyje teikiama dviem ar daugiau asmenų vienoje civilinėje, administracinėje ar tarptautinį elementą turinčioje byloje, už kiekvieną asmenį skaičiuojama 65 procentų įkainio dalis. Taip pat 65 procentų įkainio dalis (už kiekvieną asmenį) skaičiuojama už susipažinimą su vienu tomu medžiagos byloje, kai teisinė pagalba teikiama dviem ar daugiau asmenų. Teisės aktas taip pat nustato atvejus, kai teisinės paslaugos teikėjui, 50 procentų sumažintu įkainiu, apmokama už laukimo laiką, jei tokios paslaugos gavėjas neatvyksta.

Už vienam asmeniui baudžiamajame procese suteiktą teisinę pagalbą nustatyti tokie įkainiai kaip 50 EUR už rašytinio prašymo atlyginti nukentėjusiam asmeniui padarytą žalą parengimą, 50 EUR už rašytinių skundų, susijusių su procesinėmis prievartos priemonėmis, parengimą, 50 EUR už būtino bylos nagrinėjimui dokumento parengimą rašytiniame procese, 140 EUR už apeliacijos

⁹ Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzināmajiem izdevumiem un to izmaksas kārtību: <https://likumi.lv/doc.php?id=202908>

parengimą, 160 EUR už kasacinio skundo parengimą, 35 EUR už valandą teisinės pagalbos ikiteisminio tyrimo stadijoje, 40 EUR už valandą teisinės pagalbos teismo posėdyje, 20 EUR už susipažinimą su vienu tomu bylos medžiagos vienos teisminės instancijos rėmuose. Teisės aktas nustato atvejus, kai įkainis dvigubinamas, pavyzdžiui, teikiant teisinę pagalbą nedarbo laiku, savaitgaliais ir švenčių dienomis. Be to, nurodyti atvejai, kai 65 procentų įkainio dalis skaičiuojama teikiant teisinę pagalbą dviems ar daugiau asmenų. Kai kuriais nustatytais atvejais, teisinės pagalbos teikėjo laukimo laikas įskaičiuojamas į laiką, pagal kurį apskaičiuojamas atlygis.

Nustatyti tiesiogiai su teisinės pagalbos teikimu susijusių transporto ir apgyvendinimo išlaidų kompensavimo įkainiai (konkrečios sumos, nurodytos eurai). Naudojant asmeninę transporto priemonę, kompensuojama už atstumą tarp darbo vietos ir teisinės paslaugos teikimo vietos, įvertinant kuro kainą ir automobilio sunaudojamo kuro kiekį, tačiau ne daugiau kaip už 10 litrų / 100 km. Kompensuojamos ir kelionės viešuoju transportu (autobusu, traukiniu ir pan.) išlaidos. Viešbučio kaina kompensuojama neviršijant dydžio, taikomo viešojo administravimo sektoriuje įprastai darbuotojų apgyvendinimui skiriamų lėšų. Nustatytais atvejais, už kelionės laiką taip pat gali būti atlyginama pagal tokius įkainius, susietus su atstumu:

- 1) 50–100 km – 10 EUR;
- 2) 101–150 km – 15 EUR;
- 3) 151–200 km – 20 EUR;
- 4) 201–300 km – 30 EUR;
- 5) 301–400 km – 40 EUR;
- 6) 401–500 km – 50 EUR;
- 7) daugiau kaip 500 km – 60 EUR.

Teisės akto 3 priede pateikta lentelė su atstumais tarp didesnių Latvijos miestų.

Nustatytais atvejais, pavyzdžiui, tarptautinį elementą turinčiose bylose, apmokamos būtinos vertėjų paslaugos pagal paslaugų teikėjų kainas.

Tam, kad gautų atitinkamai apskaičiuotą užmokestį už atliktą darbą, teisinės pagalbos paslaugų teikėjas turi pateikti Teismų administracijai užpildytą paraišką (kai kuriais atvejais, patvirtintą teisėjo ar kompetentingo darbuotojo ir teisinių paslaugų gavėjo), kurios forma ir turinys apibrėžti ir pateikti teisės akto priede.

Lenkija

2016 m. įsigaliojęs Nemokamos teisinės pagalbos, visuomenės konsultacijų ir teisinės edukacijos įstatymas¹⁰ teisę į valstybės finansuojamą teisinę pagalbą suteikė fiziniams asmenims (lenk. *osobie fizycznej*), nepajėgiems pasinaudoti mokamomis paslaugomis (4 str. 1 d.). Šio įstatymo reglamentuojama teisinė pagalba sutelkta į konsultavimą dėl teisių ir pareigų bei teisinių problemų sprendimo variantų (neapima teismo proceso dokumentų rengimo), mediaciją, prašymų atleisti nuo bylinėjimosi išlaidų ar paskirti advokatą ar kitą reikiamą konsultantą parengimą (3 str. 1 d.). Su nemokama teisine pagalba ir jos suteikimu kiekvienu konkrečiu atveju susiję duomenys ir ataskaitos administruojamos pasitelkus centrinę teleinformacinę sistemą, už kurią atsakingas teisingumo ministras (7a str. 1 d.).

Asmuo, kuriam reikia valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, turi konsultacijai registruotis apskrities valdžios viešai paskelbtu el. paštu ar užpildant formą Teisingumo ministerijos administruojamoje interneto svetainėje <https://zapisy-np.ms.gov.pl/>. Be to, registruotis galima tam tikslui paskelbtu telefono numeriu ar atvykus į apskrities valdžios pastatą. Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikia apie 1 500 teikėjų visoje Lenkijos teritorijoje, o tokia teisinė pagalba užtikrinama kiekvienoje apskrityje¹¹.

¹⁰ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150001255>

¹¹ Ministerstwo Sprawiedliwości – Free legal aid: <https://www.gov.pl/web/free-aid/unpaid-legal-help>

Įstatymas nustato, kad asmuo, atvykęs nemokamai valstybės garantuojamai teisei pagalbai, turi pateikti rašytinę deklaraciją dėl nepajėgumo pasinaudoti mokamomis teisininko paslaugomis (4 str. 2 d.). Paminėtina, kad nuo 2026 m. sausio 1 d. įsigalios šios nuostatos papildymas nuotoliniam konsultavimo formatui, leidžiantis teisinės pagalbos gavėjui žodžiu patvirtinti, kad jis nepajėgus įpirkti mokamų teisinių paslaugų.

Pagal įstatymą, nemokamą teisinę pagalbą teikia advokatas (*adwokat*) arba konsultuojantis teisininkas (*radca prawny*), taip pat, esant galimybei, jų prižiūrimi praktikantai / stažuotojai (*aplikant*) (5 str. 1 d.). Advokatas, konsultuojantis teisininkas dėl nemokamos teisinės pagalbos paslaugų teikimo sudaro sutartį su apskrities valdžia (*z powiatem*) (6 str. 1 d.). Šioje sutartyje nustatomi taip pat ir apmokėjimo už darbą klausimai, atsižvelgiant į šiame įstatyme įtvirtintas valstybės lėšų teisei pagalbai skyrimo nuostatas ir sumas (6 str. 3 d.). Nemokamos teisinės pagalbos teikimo organizavimo užduotį įgyvendina apskritys (*powiat*) (8 str. 1 d.). Ši pagalba finansuojama iš valstybės biudžeto, skiriant tikslines dotacijas apskritims (19 str. 1 d.). Dotacijos (*dotacji*) dydis nustatomas pagal bazinę kvotą (*kwota bazowa*) (20 str. 2 d.). Dotacijos suma apskaičiuojama pagal formulę, kai bazinė kvota dauginama iš dydžio, susijusio su apskrities gyventojų skaičiumi, ir gautas rezultatas padidinamas dvylika kartų (20 str. 3, 4 d.). Dotacijos dydį ir bazinę kvotą kasmet nustato teisingumo ministras, suderinęs su ministru, atsakingu už biudžeto reikalus, atsižvelgiant į šio įstatymo 28 straipsnyje išdėstytus planinius lėšų dydžius (19 str. 2 d. ir 20 str. 5 d.). Gauta dotacija dalijama taip, kad 91 procentas skiriamas apmokėjimui už šiame įstatyme numatytas paslaugas ir veiklą, 6 procentai – organizacinėms ir techninėms išlaidoms, o 3 procentai – šiame įstatyme nustatytoms, nevyriausybinių organizacijų vykdomoms teisinės edukacijos užduotims (20 str. 1 d.). Paminėtame 28 straipsnyje yra nustatytas bendras maksimalus lėšų iš valstybės biudžeto limitas 2016–2025 m. laikotarpiui, sudarantis 1 047 706 318 zlotų ir išdėstyti konkretūs metiniai dydžiai (sumos yra kasmet laipsniškai didėjančios), pavyzdžiui, palyginimui paminint kelerius metus:

- 1) 2020 m. – 103 352 971 zlotų;
- 2) 2021 m. – 105 833 441 zlotų;
- 3) 2022 m. – 108 373 444 zlotų;
- 4) 2023 m. – 110 866 034 zlotų;
- 5) 2024 m. – 113 415 953 zlotų;
- 6) 2025 m. – 116 024 519 zlotų¹².

Maksimalus limitas 2026–2035 m. yra 1 259 288 006 zlotai, o metiniai dydžiai šie:

- 1) 2026 m. – 112 302 706 zlotų;
- 2) 2027 m. – 115 222 576 zlotų;
- 3) 2028 m. – 118 103 140 zlotų;
- 4) 2029 m. – 121 055 719 zlotų;
- 5) 2030 m. – 124 082 112 zlotų;
- 6) 2031 m. – 127 184 165 zlotų;
- 7) 2032 m. – 130 363 769 zlotų;
- 8) 2033 m. – 133 622 863 zlotų;
- 9) 2034 m. – 136 963 435 zlotų;
- 10) 2035 m. – 140 387 521 zlotų.

Nemokamos teisinės pagalbos, visuomenės konsultacijų ir teisinės edukacijos įstatymo įgyvendinamajame teisės akte įtvirtinta 2026 m. bazinė kvota yra 6 310 zlotų¹³. Apskaičiuotos dotacijų sumos 2026 m. yra, pavyzdžiui, Lodzės vaivadijoje esančioms apskritims – 7 420 560 zlotų, Opolės vaivadijoje esančioms apskritims – 2 725 920 zlotų, Kujavijos Pamaro vaivadijoje esančioms

¹² Zloto ir euro santykis yra 4,244 : 1 (2025 m. lapkričio 18 d. duomenys):

<https://www.swedbank.lt/private/home/more/pricesrates/rates?language=LIT>

¹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie wysokości kwoty bazowej w 2026 r.:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20250001255>

apskritims – 6 284 760 zlotų (detalias ir išsamias išsklotes galima rasti nuorodoje pateiktu interneto adresu)¹⁴.

Teisingumo ministro 2024 m. gegužės 14 d. priimtu įsakymu yra patvirtinti byloje skiriamo advokato (*adwokata*) teikiamos nemokamos teisinės pagalbos teisiniame procese įkainiai¹⁵. Įkainis gali būti didinamas iki 600 procentų, priklausomai nuo konkretaus atvejo sudėtingumo, advokato indėlio į faktinių aplinkybių byloje nustatymą, darbo apimtį, reikalaujamo laiko. Nustatyta tvarka yra priskaičiuojamas PVM mokesčio dydis. Jei teisinė pagalba procese teikiama dviem ar daugiau asmenų, tai atlygis advokatui skaičiuojamas atskirai už kiekvieną iš jų. Šiame teisės akte detalai išvardinti įvairūs įkainiai ir nurodyta, už kokias būtent teisinės pagalbos paslaugas jie nustatyti. Pavyzdžiui, už teisinę pagalbą į civilinio ar darbo kodekso, ar socialinės apsaugos teisės aktų reguliavimo sritį patenkančiame procese nustatytų įkainių ribos, priklausomai nuo ieškinio kainos, yra nuo 90 zlotų, kai ieškinio kaina iki 500 zlotų, iki 25 000 zlotų, kai ieškinio kaina 5 000 000 zlotų. Šeimos ir globos teisinių ginčų teisiniuose procesuose nustatyti tokie įkainiai kaip, pavyzdžiui, 360 zlotų už teisinę pagalbą įvaikinimo byloje, 720 zlotų – sutuoktinių turto dalybų procese, 120 zlotų – priteisiant alimentus. Sprendžiant patentų ar kitų saugomų autorių teisių pažeidimo teisinius ginčus – 1 680 zlotų. Įkainiai už teisinės pagalbos teikimą apeliacinėje instancijoje nurodyti procentais, kartu nustatant minimalią ribą, pavyzdžiui, už teisinę pagalbą apeliaciniame procese – atitinkamo įkainio 75 procentų dalis, tačiau ne mažiau kaip 120 zlotų. Už teisinę pagalbą baudžiamajame procese ir nusižengimų bylose nustatyti įkainiai nuo 360 iki 1 200 zlotų, priklausomai nuo bylos pobūdžio, instancijos, proceso veiksmo.

Už teisinės pagalbos paslaugas procesuose, susijusiuose su netinkamu (*demoralizaciję*) nepilnamečio elgesiu įkainis yra 120 zlotų, o į baudžiamosios teisės sritį patenkančiais atvejais – 360 zlotų. Už teisinę pagalbą teismo sprendimo vykdymo etape – 480 zlotų.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lenkijos Respublikos Konstitucinis Tribunolas, 2022 m. gruodžio 20 d. priėmęs nutarimą, konstatavo valstybės nustatyta tvarka byloje skiriamų advokatų teisinės pagalbos paslaugų įkainių dydžio kai kuriuos diskriminacinius ypatumus, palyginti su proceso šalių pasirenkamais advokatais¹⁶.

Norvegija

Pirminę ir antrinę teisinę pagalbą asmenims, neturintiems finansinių galimybių įsigyti teisinių paslaugų, reglamentuoja Nemokamos teisinės pagalbos įstatymas¹⁷. Pagal šį įstatymą teisinė pagalba, kurią iš dalies arba visiškai apmoka valstybė, apima tiek teisinės konsultacijas (pirminę pagalbą), tiek ir atstovavimą teisiniame procese (antrinę pagalbą) (1 str.).

Įstatymas pateikia išsamius bylų rūšių sąrašus, kuriuose numatyti atvejai, kai teisinė pagalba suteikiama neatsižvelgiant į asmens finansinę padėtį, ir atvejai, kai teisinė pagalba suteikiama tik asmenims, kurių pajamos ir turtas nesiekia tam tikros Teisingumo ministerijos nustatytos ribos¹⁸. Teisinė pagalba suteikiama tik tuo atveju, jei pareiškėjo byla patenka į įstatyme nurodytus atvejus.

¹⁴ Ministerstwo Sprawiedliwości – wysokość dotacji i liczba punktów w poszczególnych powiatach – podział na rok 2026:

<https://www.gov.pl/web/nieodplatna-pomoc/wysokosc-dotacji-i-liczba-punktow-w-poszczegolnych-powiatach---podzial-na-rok-2026>

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa albo jednostki samorządu terytorialnego kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20240000763>

¹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r.:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002790>

¹⁷ Lov om fri rettshjelp [rettshjelploven]:

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1980-06-13-35/KAPITTEL_1#%C2%A79

¹⁸ Ten pat.

Nemokama teisinė pagalba, neatsižvelgiant į asmens finansinę padėtį, teikiama tik ypatingai aukštą asmens apsaugos ar gerovės reikšmę turinčiose bylose (11 str. 1 d., 16 str. 1 d.)¹⁹. Šie atvejai apima:

- 1) bylas dėl vaiko gerovės klausimų;
- 2) bylas dėl smurto artimoje aplinkoje;
- 3) bylas dėl priverstinės santuokos;
- 4) bylas dėl žalos atlyginimo smurtinių nusikaltimų aukoms;
- 5) bylas dėl imigracijos klausimų;
- 6) bylas dėl kompensacijos ar žalos atlyginimo už neteisėtą baudžiamąjį persekiojimą;
- 7) bylas, susijusias su priverstinių priemonių panaudojimu, pavyzdžiui, psichikos sveikatos priežiūros srityje;
- 8) bylas dėl atsisakymo atlikti karo tarnybą dėl sąžinės;
- 9) bylas dėl asmens veiksnio apribojimo ar atkūrimo;
- 10) pacientų bylas prieš valstybę dėl medicininių tyrimų ir gydymo be jų sutikimo.

Įstatymas pateikia ir atvejus, kai nemokama teisinė pagalba teikiama tik asmenims, atitinkantiems Teisingumo ministerijos nustatytą pajamų ir turto kriterijų. Šie atvejai apima (11 str. 2 d., 16 str. 2 d.)²⁰:

- 1) bylas dėl vaiko globos;
- 2) bylas dėl santuokos (partnerystės);
- 3) ieškinius asmenų, kurių vaikai buvo neteisėtai pagrobti Norvegijoje;
- 4) bylas dėl nuomos sutarties nutraukimo ir išskeldinimo;
- 5) bylas dėl neteisėto atleidimo iš darbo;
- 6) skundus / apeliacijas dėl socialinės apsaugos klausimų;
- 7) bylas dėl sveikatos sutrikdymo.

Kitais atvejais teisinė pagalba paprastai nesuteikiama. Tačiau Nemokamos teisinės pagalbos įstatyme numatyta išimtis, leidžianti apskrities viršininkui arba teismui suteikti pareiškėjui valstybės garantuojamą teisinę pagalbą ir kitais svarbiais atvejais. Praktikoje šios sąlygos taikymas yra labai ribotas²¹.

Apskričių viršininkai yra pirmosios instancijos institucija, priimanti sprendimus dėl pirminės teisinės pagalbos prašymų. Be to, jie nagrinėja ir atvejus, kai siekiama pasinaudoti Nemokamos teisinės pagalbos įstatyme numatyta išimtimi. Apskrities viršininko sprendimai gali būti skundžiami Civilinių reikalų tarnybai prie Teisingumo ministerijos.

Advokatai taip pat turi teisę suteikti pirminę teisinę pagalbą, jei tenkinami visi įstatyme nustatyti kriterijai. Praktikoje dauguma pirminės teisinės pagalbos prašymų yra tvarkomi tokiu būdu. Prieš valstybei kompensuojant išlaidas už advokato suteiktas paslaugas apskrities viršininkas įvertina jų pagrįstumą ir turi teisę panaikinti advokato sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo.

Dėl daugumos antrinės teisinės pagalbos prašymų sprendžia teismai. Sprendimus priima už bylą atsakingas teisėjas. Šie sprendimai gali būti skundžiami aukštesnės instancijos teismui.

Jeigu pareiškėjui suteikiama pirminė ar antrinė teisinė pagalba, jis turi teisę į advokato paslaugas, kurios atlyginamos iš valstybės biudžeto. Viena vertus, tiek pirminei, tiek antrinei teisei pagalbai taikomas toks pats valandinis paslaugų įkainis. Šį įkainį kas metus tvirtina Teisingumo ministerija. Kita vertus, skiriasi atlygio už pirminę ir antrinę teisinę pagalbą apskaičiavimo tvarka.

Pirminės teisinės pagalbos atveju Teisingumo ministerija nustato valandų skaičių, kuris turi būti skirtas teisinėms konsultacijoms, atsižvelgiant į teisinio klausimo pobūdį. Nepaisant nustatytų valandų skaičiaus, klientas turi teisę gauti visą reikiamą teisinę pagalbą, atsižvelgiant į atvejo sudėtingumą. Tai reiškia, kad teisininkas gali praleisti daugiau nei nustatyta valandų ties sudėtingu atveju, tačiau jo atlygis negalės būti didesnis nei tas, kuris numatytas už Teisingumo ministerijos nustatytą valandų skaičių.

¹⁹ *Ten pat.*

²⁰ *Ten pat.*

²¹ Rønning, Olaf Halvorsen. *Legal Aid in Norway. Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States*. 2018, p. 15–41: https://www.researchgate.net/publication/322009715_Legal_Aid_in_Norway

Jeigu pareiškėjui suteikiama antrinė teisinė pagalba, advokato skiriamos valandos šiam klientui nėra apribotos – jis turi teisę į tiek valandų, kiek yra būtina bylai tinkamai išspręsti. Teismas arba apskrities viršininko biuras patikrina advokato apskaičiuotų valandų skaičių ir, jeigu nustato, kad jų priskaičiuota nepagrįstai daug, turi teisę apriboti apmokamų valandų skaičių²².

Teisingumo ministerijos nustatomas valandinis įkainis nėra susietas su šalies atlyginimų, kainų ar kitais ekonomikos rodikliais. Jo nustatymas yra politinis sprendimas, kuris priimamas svarstant šalies biudžetą ir derantis su teisininkus atstovaujančiomis organizacijomis.

Prancūzija

Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą reglamentuoja 1991 m. liepos 10 d. įstatymas Nr. 91-647 dėl teisinės pagalbos²³ ir šį įstatymą įgyvendinantis vyriausybės aktas – 2020 m. gruodžio 28 d. dekretas Nr. 2020-1717²⁴.

Pagal šiuos teisės aktus teisinė pagalba apima:

- 1) pagalbą teismo procese, valstybei visiškai arba dalinai kompensuojant bylinėjimosi išlaidas, taip pat pagalbą, susijusią su teismo sprendimų ir taikos sutarčių vykdymu arba santuokos nutraukimo abipusiu sutarimu išsprendimu ne teisme;
- 2) pagalbą baudžiamosiose bylose (išskyrus atstovavimą teismo posėdžiuose), pavyzdžiui, pagalbą sulaikytiems arba suimtiems asmenims, pagalbą derantis dėl atleidimo nuo baudžiamojo persekiojimo (taikant susitaikymo, mediacijos ir kitus institutus) arba teisinę pagalbą bausmę atliekantiems nuteistiesiems;
- 3) nemokamos teisinės informacijos ir konsultacijų teikimą.

Valstybės garantuojama teisinė pagalba pasireiškia ne tik išlaidų advokatams padengimu, bet ir kitų pareigūnų (antstolių, notarų) paslaugų apmokėjimu.

Teisinę pagalbą teikia prie atitinkamo bendrosios kompetencijos teismo (pranc. *tribunal judiciaire*) veikianti teisinės pagalbos tarnyba (pranc. *bureau de l'aide juridictionnelle*). Būtinybė suteikti teisinę pagalbą vertinama remiantis pareiškėjo finansinių galimybių, bylinėjimosi pagrįstumo, taip pat pilietybės ir gyvenamosios vietos kriterijais.

Asmuo gali pretenduoti į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą jei nustatoma, kad jis neturi pakankamai finansinių išteklių, kad tinkamai apgintų savo teises teisme. Siekiant nustatyti, ar asmuo atitinka šį kriterijų, atsižvelgiama į jo pajamas, turimą kilnojamąjį, finansinį ir nekilnojamąjį turtą. Vertinant finansinę padėtį atsižvelgiama ir į pareiškėjo namų ūkio sudėtį ir išlaikytinus asmenis. Be to, atsižvelgiama į kasmetinius vartotojų kainų pokyčius. Asmenys, siekiantys gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, gali apsilankyti Teisingumo ministerijos tinklalapyje²⁵ ir atlikti prašymo simuliaciją, kurioje įsivertintų savo atitikimą finansiniam kriterijui. Valstybės garantuojama teisinė pagalba sunkių smurtinių nusikaltimų aukoms teikiama neatsižvelgiant į finansinį kriterijų.

Remiantis bylinėjimosi pagrįstumo kriterijumi, valstybės garantuojama teisinė pagalba teikiama asmenims, kurių ieškiniai neatrodo akivaizdžiai nepriimtini ar nepagrįsti. Ši sąlyga iš esmės taikoma tik teisei pagalbai teisminiame bylos nagrinėjime. Ši sąlyga netaikoma atsakovams ir asmenims, kuriems gresia civilinė atsakomybė, liudytojams, įtariamiesiems, kaltinamiesiems ir nuteistiesiems baudžiamosios bylose. Pareiškėjams teisinė pagalba rengiant apeliacinius skundus nesuteikiama, jei negalima nustatyti pagrįstų apeliacijos pagrindų.

²² *Ten pat*, p. 23.

²³ *Loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique*:

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000537611/2025-11-18>

²⁴ *Décret n° 2020-1717 du 28 décembre 2020 portant application de la loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique et relatif à l'aide juridictionnelle et à l'aide à l'intervention de l'avocat dans les procédures non juridictionnelles*: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000042748211/2025-11-18>

²⁵ *Effectuer une simulation*: <https://www.aidejuridictionnelle.justice.fr/simulateur>

Pagal pilietybės ir gyvenamosios vietos kriterijų teisinė pagalba gali būti teikiama Prancūzijos piliečiams, ES valstybių narių (išskyrus Daniją) piliečiams arba užsienio piliečiams, faktiškai ir teisėtai gyvenantiems Prancūzijoje.

Teisinė pagalba suteikiama nevertinant minėtųjų kriterijų, jei pareiškėjas jau gavo teisinę pagalbą ir priešinga šalis apskundė pareiškėjo naudai priimtą teismo sprendimą (šiuo atveju laikoma, kad teisinė pagalba tęsiama). Asmenims, kurie neatitinka finansinių ir pilietybės kriterijų, išimties tvarka gali būti suteikta teisinė pagalba, jei jų ieškinys atrodo ypatingai svarbus dėl bylinėjimosi dalyko.

Valstybės garantuojama teisinė pagalba taip pat gali būti suteikiama visiems (neatsižvelgiant į aptartus kriterijus) nepilnamečiams asmenimis, prieglobsčio nesuteikimą ginčijantiems asmenims (nebent skundas akivaizdžiai nepagrįstas), suimtiems asmenims.

Prašymus suteikti teisinę pagalbą priima teisinės pagalbos biurai. Kiekviename teisme veikia teisinės pagalbos biuras, kuris nagrinėja teisinės pagalbos prašymus bylose, kurios bus nagrinėjamos tame teisme. Teisinės pagalbos prašymus galima pateikti ir internetu Teisingumo ministerijos tinklalapyje²⁶.

Visi asmenys, kuriems suteikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba, gali pasirinkti advokatą savo nuožiūra. Jei pareiškėjas pasirenka savo advokatą, būtina nurodyti jo vardą ir pavardę teisinės pagalbos prašyme. Jei pareiškėjas nepasirenka advokato, jį paskiria advokatūra arba bylą nagrinėjančio teismo pirmininkas²⁷.

Švedija

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą reglamentuoja Teisinės pagalbos įstatymas²⁸. Jis numato dviejų tipų valstybės kompensuojamas teisines paslaugas: teisines konsultacijas ir teisinę pagalbą.

Teisines konsultacijas gali gauti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys. Konsultaciją gali suteikti advokatas arba advokato padėjėjas. Konsultacija gali trukti iki 2 valandų ir gali būti padalyta į kelis susitikimus. Konsultacijos kainą valstybė padengia pagal sutartą standartinį valandinį įkainį. Valstybės gali padengti tiek visą, tiek dalį kainos, atsižvelgiant į kliento galimybes susimokėti pačiam.

Skirtingai nei teisinės konsultacijos, teisinė pagalba gali būti teikiama tik fiziniams asmenims. Norint gauti teisinę pagalbą, turi būti įvykdytos tam tikros sąlygos:

- 1) pareiškėjui turi būti suteikta bent 1 valanda teisinių konsultacijų;
- 2) pareiškėjo pajamos neturi viršyti nustatytos ribos, kuri šiuo metu yra 260 000 SEK (23 700 EUR) per metus. Skačiuojant pajamas, atsižvelgiama į visas pareiškėjo finansines aplinkybes, pavyzdžiui: vaiko išlaikymo išlaidas, turtą, skolas;
- 3) pareiškėjui reikalinga teisinė pagalba ir konsultacijos, ir šio poreikio nėra įmanoma patenkinti jokių kitu būdu;
- 4) valstybės kompensuojamos teisinės pagalbos išlaidos turi būti pagrįstos, atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos pobūdį ir svarbą, ginčo dalyko vertę ir kitas aplinkybes;
- 5) jei pareiškėjas turi draudimą, kuris padengia teisines išlaidas, juo reikia pasinaudoti prieš prašant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos.²⁹

Teisinė pagalba gali būti teikiama beveik visose bylose, tačiau yra keletas išimčių. Pavyzdžiui, kita valstybės garantuojamos teisinės pagalbos schema taikoma nusikaltimų aukoms, kurioms tam tikrais atvejais gali būti paskiriamas nukentėjusiosios šalies advokatas (pagal Nukentėjusiosios šalies

²⁶ Bienvenue sur le portail de l'aide juridictionnelle: <https://www.aidejuridictionnelle.justice.fr/>

²⁷ Legal Aid: France: https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-aid/fr_en

²⁸ Rättshjälpslag (1996:1619):

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattshjalpslag-19961619_sfs-1996-1619/

²⁹ Legal Aid: Sweden: https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-aid/se_en

advokatų įstatymą). Šis advokatas nukentėjusiajam yra nemokamas. Jis padeda nusikaltimų aukoms pareikšti ieškinį dėl nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo.

Už valstybės garantuojamos teisinės pagalbos administravimą Švedijoje atsako Nacionalinė teismų administracija³⁰ ir Teisinės pagalbos tarnyba. Nacionalinė teismų administracija yra parengusi internetinę formą³¹ asmenims, siekiantiems gauti teisinę pagalbą, ir instrukcijas, kaip tinkamai ją užpildyti.

Teisinės pagalbos prašymas turi būti pateiktas teismui arba institucijai, kuri yra kompetentinga vertinti teisinės pagalbos prašymo pagrįstumą. Jei teisme jau pradėtas bylos nagrinėjimas, teisinės pagalbos prašymas teikiamas teismui, kuris ir vertina prašymo pagrįstumą. Teismo sprendimą galima skusti bendrąja tvarka. Jeigu bylos, kurioje prašoma teisinė pagalba, nagrinėjimas teisme dar neprasidėjo, prašymas teikiamas Teisinės pagalbos tarnybai³². Jos sprendimai skundžiami Teisinės pagalbos valdybai.

Jeigu teisinės pagalbos prašymas patenkinamas, tuo pačiu metu paskiriamas ir ją teikiantis teisininkas. Teisinės pagalbos teikėju gali būti paskirtas advokatas, advokato padėjėjas ar bet kuris kitas tinkamas asmuo. Teisinės pagalbos prašymo teikėjas turi teisę ir pats pasirinkti teisininką, jei tai reikšmingai nepadidins teisinės pagalbos išlaidų ar nėra kitų priežasčių dėl ko pasirinktas teisininkas negalėtų teikti teisinės pagalbos.

Kai asmeniui suteikiama teisinė pagalba, valstybė padengia šias išlaidas:

- 1) teisinės pagalbos teikiančio teisininko atlyginimą už ne daugiau nei 100 valandų darbo, nebent teismas nustatytų kitaip;
- 2) pagrįstas išlaidas už parodymų davimą;
- 3) tyrimo išlaidas, pagrįstai patirtas siekiant apsaugoti pareiškėjo teises, neviršijant 10 000 SEK (apie 900 EUR);
- 4) mediacijos išlaidas;
- 5) paraiškos ir paslaugų mokesčius, taip pat vykdymo išlaidas.

Visas išlaidas, kurių nepadengia teisinė pagalba, pareiškėjas privalo padengti pats, nebent jis laimi bylą ir teismas priteisia bylinėjimosi išlaidas iš priešingos šalies.

Švedijoje už teisinės pagalbos suteikimą būtina sumokėti teisinės pagalbos mokestį. Šis mokestis sudaro tam tikrą teisinės pagalbos išlaidų procentinę dalį. Šio mokesčio dydis priklauso nuo pareiškėjo metinių pajamų ir kitų finansinių aplinkybių bei sudaro nuo 2 iki 40 proc. nuo teisinės pagalbos išlaidų sumos. Šis mokestis mokamas teisinę pagalbą teikiančiam teisininkui.

Vokietija

Vokietijoje teisinės pagalbos modeliai gali būti skirstomi į pirminę teisinę pagalbą ir antrinę teisinę pagalbą. Taip pat civiliniame procese taikomos skirtingos pagalbos schemos bylose, kuriose nėra nusikaltimais padarytos žalos, bylose dėl žalos padarytos nusikaltimais ir bylose dėl žalos, padarytos sunkiais tyčiais smurtiniais nusikaltimais. Atskira valstybės garantuojamos teisinės pagalbos schema numatyta kaltinamiesiems baudžiamajame procese.

Pirminės teisinės pagalbos teikimą mažas pajamas gaunantiems asmenims reglamentuoja Teisinės pagalbos ir atstovavimo mažas pajamas gaunantiems piliečiams įstatymas³³. Pirminė teisinė pagalba teikiama tik neteisminiuose ir privalomosios mediacijos procesuose (1 str. 1 d.). Asmenims, pateikusiems prašymą dėl pirminės teisinės pagalbos suteikimo, ji suteikiama, jeigu tenkinamos šios sąlygos:

³⁰ Sveriges Domstolar: <https://www.domstol.se/>

³¹ Ansökan om rätts hjälp: <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/blanketter/rattshjalp/ansokan-om-rattshjalp-dv-1030.pdf>

³² Rättshjälpsmyndigheten: <https://www.domstol.se/rattshjalpsmyndigheten/>

³³ Act on Advisory Assistance and Representation for Citizens with a Low Income: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_berathig/englisch_berathig.html#p0066

- 1) pagalbos prašantys asmenys dėl asmeninio gyvenimo ir ekonominių aplinkybių nėra pajėgūs patys pasirūpinti teisinėmis paslaugomis;
- 2) neegzistuoja kitos galimybės gauti pagalbą, kuriomis pirminės teisinės pagalbos prašantys asmenys galėtų pasinaudoti;
- 3) ieškovų prašoma pirminė teisinė pagalba neatrodo nepagrįsta.

Nelaikoma, jog egzistuoja kita galimybė gauti teisinę pagalbą, jeigu asmenys gali gauti advokato konsultaciją ar atstovavimą nemokamai arba pagal sąlyginio atlyginimo susitarimą (1 str. 2 d.).

Laikoma, kad ieškovų pirminės teisinės pagalbos prašymas yra nepagrįstas, jei ieškovai, negalintys pasirūpinti teisinėmis paslaugomis patys ir siekiantys gauti pirminę teisinę pagalbą, tinkamai atsižvelgę į visas teisinio ginčo aplinkybes, susilaikytų nuo teisinių konsultacijų ar atstovavimo paslaugų įsigijimo savo lėšomis, jeigu tokią galimybę turėtų. Vertinant prašymo nepagrįstumą, turi būti atsižvelgiama į ieškovų žinias ir gebėjimus bei jų konkrečią ekonominę padėtį (1 str. 3 d.).

Pagal šį įstatymą pirminė teisinė pagalba yra skirstoma į konsultacinę teisinę pagalbą ir atstovavimą. Atstovavimas yra būtinas, jeigu, suteikus teisinę konsultaciją, asmuo nėra pajėgus savarankiškai apginti savo teisių, atsižvelgiant į atvejo mastą, reikšmę ir sudėtingumą. Pirminė teisinė pagalba – apimanti konsultacijas ir, jei reikia, atstovavimą – teikiama civilinės, darbo, administracinės, konstitucinės ir socialinės teisės taikymo atvejais. Tuo tarpu baudžiamosios ir administracinių nusižengimų teisės srityse asmeniui gali būti suteikta tik konsultacija (2 str. 2 d.).

Antrinės teisinės pagalbos teikimą (išskyrus baudžiamąsias bylas) reglamentuoja Civilinio proceso kodeksas³⁴. Jame įtvirtintos nuostatos taikomos antrinei teisei pagalbai civilinėse, darbo, administracinėse, socialinėse ar mokestinėse bylose, taip pat teisenos be ginčo procesuose.

Antrinės teisinės pagalbos teikimo sąlygos įtvirtintos Civilinio proceso kodekso 114 straipsnyje. Ją turi teisę gauti visi asmenys, kurie dėl savo asmeninės finansinės padėties negali padengti bylinėjimosi išlaidų, gali jas padengti tik iš dalies arba apmokėti dalimis. Be to, ieškinys, kurį ketinama pareikšti, arba gynyba prieš pareikštą ieškinį privalo turėti sėkmės perspektyvą ir neatrodyti nepagrįstai.

Teisinė pagalba nusikaltimų aukoms, pareiškusioms ieškinį dėl žalos atlyginimo, skiriama atsižvelgiant į teisingumo ministro patvirtintas pajamų ribas, kurios yra lanksčios ir konkrečiu atveju nustatomos atsižvelgiant į numatomas bylinėjimosi išlaidas ir ieškovo socialinę padėtį. Šiuo atveju teisinė pagalba taip pat gali būti suteikta įpareigojant ieškovą ją padengti tik iš dalies arba apmokėti dalimis³⁵.

Ieškovai bylose dėl žalos, padarytos sunkiais tyčiniaisi smurtiniais nusikaltimais, atlyginimo turi teisę į valstybės apmokamą teisinę pagalbą, nepaisant jų finansinės padėties³⁶.

Teisinę pagalbą kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose reglamentuoja Baudžiamojo proceso kodeksas³⁷ (toliau – BPK), kuris numato atvejus, kai kaltinamajam pačiam nepasirūpinus advokatu, teismas privalo jam skirti gynėją (angl. *court-appointed defence counsel*). Atvejai, kai kaltinamajam teisme privalo atstovauti gynėjas nustato BPK 140 straipsnis. Skirtingai nei civiliniame procese, šiuo atveju kaltinamajam gynėjas paskiriamas nepriklausomai nuo jo finansinės padėties. Siekiant nustatyti, ar kaltinamajam teismas privalo paskirti gynėją, atsižvelgiama į tokius veiksnius, kaip kaltinimų rimtumas, gresianti sankcija, bylos sudėtingumas ir tai, ar kaltinamasis gali apsiginti pats. Gynėją teismas privalo skirti visada, jeigu kaltinamasis yra suimtas arba jei kaltinamasis šaukiamas į teismo posėdį, kuriame turi būti priimtas sprendimas dėl jo suėmimo.

Palyginti su kitų šalių teisės sistemomis, kuriose didelis dėmesys skiriamas būtent teisei pagalbai baudžiamosiose bylose (ir, atitinkamai, jai skiriama didžioji dalis teisinės pagalbos

³⁴ Zivilprozessordnung: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/index.html>

³⁵ Regulatory framework governing fees of legal professions: <https://e-justice.europa.eu/37/EN/costs?GERMANY&member=1>

³⁶ Ten pat.

³⁷ Strafprozeßordnung: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

biudžeto), Vokietijoje teisei pagalbai nebaudžiamosiose bylose skiriama apie 4 kartus daugiau lėšų nei teismo paskirtų gynėjų paslaugoms baudžiamosiose bylose³⁸.

Skirtingai nei daugelyje kitų šalių, Vokietijoje teisinės pagalbos neadministruoja speciali vyriausybinių įstaigų ar nevyriausybinių organizacijų. Įstatymų leidėjas šioje šalyje vadovavosi logika, jog teisinė pagalba yra taip glaudžiai susijusi su teismo procesais, kad jos administravimas ir turėtų būti patikėtas teismams. Todėl galima teigti, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema veikia kaip teismų pagalbinė sistema.

Vokietijos teismai yra organizuojami žemių lygmeniu ir finansuojami iš federalinių žemių biudžetų. Šalyje veikia daugiau nei 500 apylinkės teismų, kurie daugeliu atvejų yra pirmasis punktas, į kurį kreipiasi tie, kurie ieško teisinės pagalbos. Kiekvienas teismas turi registratūrą, kurioje galima gauti bendrą informaciją apie teisinę pagalbą ir pateikti prašymą jai gauti.

Kadangi teisingumo vykdymas, įskaitant teisinės pagalbos garantavimą, yra 16 federalinių žemių, o ne federalinės Vyriausybės atsakomybė, federaliniu lygmeniu neegzistuoja centralizuota teisinės pagalbos sistema. Kiekvienoje iš 16 federalinių žemių veikia atskira teismų sistema, kuri, atitinkamai, organizuoja ir teisinės pagalbos teikimą. Federalinės žemės, finansuodamos savo teismų veiklą, numato lėšas ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos užtikrinimui. Teismuose nėra specialių teisinės pagalbos padalinių. Prašymus dėl teisinės pagalbos tvarko ir dėl jų pagrįstumo sprendžia teisėjai ir jų sekretoriai.

Parengė

Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus

Patarėja Dainora Valiukaitė

Tel. (0 5) 209 6187, el. p. dainora.valiukaite@lrs.lt

Patarėjas Šarūnas Legatas

Tel. (0 5) 209 6174, el. p. sarunas.legatas@lrs.lt

Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus parengti analitiniai ir informaciniai darbai skirti Seimo narių parlamentinei ir Seimo kanceliarijos veiklai. Šiuose darbuose pateikta informacija nėra oficiali Lietuvos Respublikos Seimo pozicija.

Šį darbą atgaminti, išleisti, platinti, versti, perdirbti, viešai skelbti, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, galima tik gavus Seimo kanceliarijos leidimą.

Visais atvejais naudojant šį darbą privaloma nurodyti šaltinį.

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2025

³⁸ *Legal Aid In Germany:*

<http://www.internationallegalaiddgroup.org/index.php/papers-publications/conference-papers-reports/category/11-national-reports>